

כפיה בברכת כהנים

בקובץ שמעתי (שנה ל"ה, ניסן תשנ"ח עמ' 65) מעלה הרב צבי סלושץ את השאלה הבאה: "במוסדות חינוך בהם מתפללים תלמידים תפילת שחרית, שכיחה התופעה שתלמידים כהנים אינם חפצים לעלות לדוכן לקיים מצות עשה של נשיאות כפים, ויוצאים מבית הכנסת סמוך ל"רצה". הסיבות שהם נותנים למניעתם לישא כפיים הינם רבות, אולם לרוב אינם מוצדקות מספיק בכדי לבטל מצות עשה של נשיאות כפים. ונשאלת השאלה, האם ראויים הר"מים והמורים לכפות את התלמידים לעלות לדוכן לישא כפים".

בשאלה דומה דן בשו"ת חתן סופר (או"ח סימן נג), האם מותר לגבאי בית הכנסת "לקנוס" כהן שאינו עולה לדוכן ללא סיבה מוצדקת, שלא להעלותו ראשון לתורה בעליית "כהן" ולקרוא במקומו ל"ישראל".

כדי להשיב תשובה לשאלות אלו, יש לברר האם כהן שאינו עולה לדוכן **מבטל מצות עשה**, או לא. ואם נאמר שאכן מבטל מצות עשה, יש לדון האם ניתן **לכפותו** לקיים את המצוה.

א. בתלמוד בבלי במסכת סוטה (לח, ב) אמר רבי יהושע בן לוי: "כל כהן שמברך מתברך, ושאינו מברך אין מתברך, שנאמר (בראשית יב, ג) וְאַבְרָהָם מְבָרְכֵהוּ. ואמר רבי יהושע בן לוי, כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר **בשלשה עשה**, אָמֹר לָהֶם, פֶּה תְּבָרְכוּ, וְשָׁמֹ אֶת שְׁמִי" (במדבר ו כג-כז). לעומת זאת, בתלמוד ירושלמי (ברכות פ"ה ה"ד) מובא: "רבי יודה בר פזי בשם ר' אליעזר, כל כהן **שעומד בבית הכנסת** ואינו נושא את כפיו **עובר בעשה**", ומפורש שעובר רק על מצות עשה אחת ולא על שלוש מצוות עשה. ועוד נראה מדברי הירושלמי, שרק אם **עומד בבית הכנסת** ואינו עולה לדוכן, עובר על עשה, וזאת בניגוד לדברי הבבלי שאינו מעמיד כתנאי לעבור במצוות עשה את המצוות הכהן בבית הכנסת.

להלכה פסק הרמב"ם (הלכות נשיאות כפים פט"ו הי"ב) "כל כהן שאינו עולה לדוכן אע"פ **שביטל מצות עשה אחת**, הרי זה **כעובר על שלש עשה**, שנאמר פֶּה תְּבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמֹר לָהֶם וְשָׁמֹ אֶת שְׁמִי. וכל כהן שאינו מברך אינו מתברך, וכל כהן המברך מתברך, שנאמר וְאַבְרָהָם מְבָרְכֵהוּ. וביאר הכסף משנה (שם) "וסובר רבינו [הרמב"ם] דלאו דווקא עובר אלא הרי זה כעובר, משום דליכא לשון ציווי אלא פֶּה תְּבָרְכוּ". ורבנו מנוח (שם) הוסיף בביאור הדברים: "שאין בנשיאות כפים זולת עשה אחד והוא כה תברכו. ואעפ"כ הוא עובר כעובר על שלושה עשה, שנכפלה המצוה לרוב חיבתה. אך לפי מנין המצוות אינן כי אם מצות עשה אחת. והיינו דברי הירושלמי כל כהן שעומד בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה". ויוצא מדבריהם שאין מחלוקת בין הבבלי והירושלמי, כי אכן כהן שאינו עולה לדוכן עובר ומבטל רק מצוה אחת - "כה תברכו" [כמובא בירושלמי], שנאמר בתורה בלשון ציווי. אך נחשב **כאילו** עבר וביטל שלוש מצוות עשה [כמובא בבבלי] האמורות בפסוקי ברכת כהנים [כי שאר הפסוקים] [אמור להם, ושמו שמי] לא נאמרו בלשון ציווי].

וכן נקט להלכה מרן השו"ע (או"ח סי' קכח סע' ב) "כל כהן אם אינו עולה לדוכן, אע"פ שביטל מצות עשה אחת, הרי זה כעובר בשלוש עשה". וכתב המשנה ברורה (ס"ק ח) "ומכל מקום עיקר עשה אינו אלא אחת והוא כה תברכו שנאמר בלשון ציווי לברכה".

ובהמשך (שם סע' ד) נפסק בשו"ע (או"ח סי' קכח סע' ד) "כשהכהנים אינם רוצים לעלות לדוכן אינם צריכים לשהות מחוץ לבית הכנסת אלא בשעה שקורא החזן כהנים, אבל כדי שלא יאמרו שהם פגומים נהגו שלא ליכנס לבית הכנסת עד שיגמרו ברכת כהנים". ודברי מרן השו"ע תמוהים ביותר, האם נאמר כן במצוות אחרות כאשר אדם "אינו רוצה להתפלל" או אינו רוצה להניח תפילין, וכי תינתן לו האפשרות לא להתפלל או לא להניח תפילין. ומדוע יש בכלל אפשרות שכזו "שאינו רוצה" לעלות לדוכן. ומחמת קושי זה, ביאר המשנה ברורה (ס"ק יב) בשם הירושלמי המובא ברא"ש, שכוונת מרן השו"ע לכהן "חלש וכדומה", שכתוצאה מחולשתו אינו רוצה לעלות לדוכן. וכדבריו ביאר ערוך השלחן (סע' י) "אינם רוצים מפני שאין להם כח, דבלאו הכי למה יבטלו מצוה בידים".

אולם פוק חזי מאי עמא דבר, כהנים רבים "אינם רוצים" לעלות לדוכן ולברך, ועוזבים את בית הכנסת קודם הקריאה לעלות לדוכן, ונשאלת השאלה - היתכן?!

לסיכום: כהן שאינו נמצא בבית הכנסת ואינו עולה לדוכן בפשיעה ללא סיבה מוצדקת, "עובר", דהיינו מבטל, קיומה של מצות עשה אחת. וכהן שנמצא בבית הכנסת בשעה שקראו לכהנים לעלות לדוכן ולא עלה לדוכן, הרי הוא "כעובר על שלוש מצוות עשה".

• • •

דיני כפיה על מצות עשה

ב. במסכת כתובות (פו, א) מבואר דין כפיה לקיום מצוות: "תנינא, במה דברים אמורים [רש"י: "דלוקה ארבעים] במצות לא תעשה, אבל במצות עשה, כגון שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו". ונחלקו הראשונים והאחרונים בפרטי דיני כפיה לקיום מצוות.

• **האם דין "כפיה" נאמר גם לאחר שעבר זמן קיום המצוה** - רש"י פירש: "מכין אותו קודם שעבר ויש בידו לקיים". ובשיטה מקובצת (שם) בשם הריטב"א הוסיף: "והא דאמרין דמכין אותו עד שתצא נפשו, פירש רש"י מכין אותו קודם שיעבור על המצוה ויש בידו לקיים. אבל מצות עשה מכין אותו עד שתצא נפשו משום דכל שעתא ושעתא בקום ועשה קאי, ואי עבר זמן המצוה לא מלקינן ליה כלל. ומבואר שהכפיה לקיום מצות עשה [במכות] היא רק כל זמן שעדיין יכול לקיים את המצוה, ולא לאחר שכבר עבר זמן חיובה.

וכן נקט להלכה בשו"ת הריב"ש (סימן צ) "ואין בשום מקום בעובר על דברי חכמים מכין אותו עד שתצא נפשו, ולא נזכר זה אלא במצות עשה של תורה שיש לו זמן לקיימה ובית דין מתרין בו לקיימה, והוא מעיז פניו ואינו רוצה, כדאמרין (כתובות פו, א) אבל במצות עשה כגון שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו נוטל, מכין אותו עד שתצא נפשו. וזה משום דבכל שעתא בקום ועשה קאי, ואי עבר זמן המצוה לא מלקינן ליה כלל, שאין מלקין למי שעבר על מצות עשה".

אולם הר"ן בחידושו על מסכת חולין (קלב, ב) כתב שמענישים על אי קיום מצות עשה גם לאחר שכבר עבר זמן קיומה: "כיון שעבר סוכות ולא נטל לולב או שלא ישב בסוכה, כיון דלית ליה תו למיתב בסוכה וליטול לולב, מלקינן ליה ארבעים חסר אחת ותו לא. וכן אם חמץ בפסח, אחר שהעבירה עשויה".

• **כפיה על ידי בית דין או כל אדם** - בקצות החושן (חו"מ סימן ג ס"ק א) הוכיח מדברי התוספות (סנהדרין ב, ב ד"ה ליבעי) "דנהי דהדין יכול להיות על פי יחיד הדיוט, אבל לכופ דאיי בעינן מומחין, משום דאשר תשים לפנייהם אלו כלי הדיינים [דהיינו דין כפיה] קאי על שבעים זקנים". אולם הנתיבות (שם סוף ס"ק א) כתב על דברי הקצות: "נ"ל

לפענ"ד דליתא, דכיון דדמי לעשה סוכה ואינו עושה דכופין אותו לקיים המצוה, **דכל אדם מצוה להפריש חברו מאיסור**, אפילו מי שאינו בכלל בית דין, כדמוכח בבבא קמא (כח, א) גבי נרצע שכלו ימיו דיכול רבו להכותו כדי להפרישו מאיסור שפחה". והקצות השיב על טענת הנתיבות: "ומה שאמרו בנרצע שכלו ימיו דיכול רבו להכותו להפרישו מאיסור שפחה, היינו להפרישו מאיסור, וכן מי שרואה חברו לובש שעטנז יכול לפושטו מעליו אפילו בשוק. אבל לכופו לקיים מצות עשה, כגון מי שאינו עושה סוכה או אינו נותן צדקה לזה צריך בית דין". ומעתה יש לדון האם כיום, כאשר אין בית דין יושב בלשכת הגזית, ניתן לכפות את הכהן לקיים את המצוה לברך את עמו ישראל באהבה.

כפיית כהן לקיים מצות ברכת כהנים

ג. והנה הפרי מגדים (או"ח סוף סימן קכט) כתב: "כהן שלא רצה לעלות מכין אותו עד שתצא נפשו, עבר הזמן מכין מכות מרדות, כנראה מאבן העזר (סי' כא סע' א) דמכות מרדות לוקין אפילו באין מעשה". על דברי הפרי מגדים הקשה בספר יסודי ישרון (ח"ב מערכת נשיאת כפים עמוד טו) "דברי הפמ"ג אלה קשה להולמם, שהרי כתב הר"ן (פ"ד דמגילה ד"ה כל כהן) דוקא בשקראו אותו [עובר בעשה], הא בלאו הכי לא מחייב, וכן פסק המחבר להלכה. ולפיכך יש להקשות איך שייך כאן כפיה, שהרי כפיה אינה אלא במצות עשה שחיובה אינה תלויה ברצונו של האדם אלא בעל כרחו חלה עליו. אבל ברכת כהנים דתלוי בנו, אמאי נכהו עד הנפש, מוטב שלא נקראהו לדוכן בשעה שאנו יודעים שלא יעלה ולא יעבור כלל, דאז הוה כמו ציצית כשאנו מכניס את עצמו לחיוב, שאין בית דין של מטה מענישו".

הגרא"י אונטרמן הביא בספרו שו"ת שבט מיהודה (או"ח סימן יב) השיב על דברי היסודי ישרון: "לענ"ד נראה כי הפמ"ג מירר לא בכהן המסרב לעלות בשעה זו, מפני איזה טעם שהוא, אלא בכהן שאינו רוצה לעלות לדוכן בכלל, כלומר שמזלזל במצוה של ברכת כהנים ואינו רוצה לקיימה, בכגון זה ודאי שמכין אותו עד שתצא נפשו, מפני שפוגע בערכה של התורה הקדושה, אשר מצוותיה מחייבות כל אדם מישראל, ומי שרוצה להשתמט ממצוה אחת חטא גדול מאד" [דרך אגב, השבט מיהודה מיישב על פי האמור נקודה מעניינת: "ומובן בפשיטות מדוע דין כפיית כהן שלא רצה לעלות לדוכן לא נזכר בשום אחד מהפוסקים שקדמו להפמ"ג, מפני שהגאון המחבר חי בגרמניה בשעת התהוותה של הרפורמה, והסימן הראשון הוא אצלם שמזלזלים בנשיאת כפים ומסרבים לקיימה בכלל"].

ולענ"ד דברי הפמ"ג ברורים, ואדרבה יש לתמוה על מה שכתב היסודי ישרון "אבל ברכת כהנים תלוי בנו, אמאי נכהו עד הנפש, מוטב שלא נקראהו לדוכן בשעה שאנו יודעים שלא יעלה ולא יעבור כלל". שהרי לעיל [אות א] נתבאר שגם כהן שאינו נמצא בבית הכנסת ואינו עולה לדוכן בפשיעה ללא סיבה מוצדקת, מבטל קיומה של מצות עשה אחת. וצדקו איפוא, דברי הפרי מגדים שצריך לכפות כהן זה לקיים את המצוה.

כפיה על קיום מצות עשה "שמתן שכרה בצידה"

ד. ברם לכאורה יש להקשות על דברי הפמ"ג שכופים כהן לקיים את מצות ברכת כהנים, מדברי הגמרא במסכת חולין (קי, ב) "איתיה לההוא גברא דלא הוי מייקר אבוה ואימה [הביאו לאדם שלא כיבד את אביו ואמו] כפתוהו [על העמוד להלקותו]. אמר להו [רמי בר תמר] שבקוהו [הניחו לו], דתניא כל מצות עשה שמתן שכרה בצידה אין בית דין של מטה מוזהרין עליה", ופירש רש"י: "שמתן שכרה בצידה למען יאריכון ימך, דלכך פירש מתן שכרה לומר אם לא תקיימנה זהו עונשו שלא תטול שכר זה". ומבואר בדברי הגמרא, כי "בית דין של מטה" לא מוזהר לכפות

כדעת רבי עקיבא, שהרי הרמב"ם כתב מקור לכך שהכהן המברך ברכת כהנים בפסוק "וְאַכְרָכָה מִכָּרְכִיךָ" שהביא רבי עקיבא, ולא את הפסוק "וְאַנִי אֶכְרַכֶּם" שהביא רבי ישמעאל. ומכאן הסיק הרב שלושין: "לפי זה מסתבר שגם לדעת הרמב"ם ניתן לכוף כהן לישא כפיו ולברך את ישראל", כי פסק כדברי רבי עקיבא ששכר מצות כהנים הנלמד מהפסוק "וְאַכְרָכָה מִכָּרְכִיךָ" אינו סמוך לציווי, ולפי המשנה למלך אין זו מצות עשה "שמתן שכרה בצידה", בגלל ש"מתן שכר" לא נאמר בסמוך ממש לציווי, ועל כן שפיר ניתן לכפות על הכהן לקיים את מצות ברכת כהנים.

כפיה על מצות עשה ש"מתן שכרה" למקיים ויש הטבה גם לאחרים

ו. דרך זו בביאור דברי הפרי מגדים על פי חידושו של המשנה למלך הובאה בספר מנחה חרבה (חלק מנחת זכרון דף יא, עמ' ב) בשם מהרי"ל דיסקין. ועל דברים אלו כתב רבי אברהם שטרן, מתלמידי החכמים בירושלים, הסבר אחר ביישוב דברי הפרי מגדים: "ולענ"ד לא שייך הכא הכלל דאין כופין על מצוה שמתן שכרה בצידה, דזיל בתר טעמא, דכיון דאינו רוצה בשכר שקצוב לו מן השמים על עשיית העשה אין כופין. כל זה אם המצוה רק לטובתו, אבל ברכת כהנים אף שהכהן גם כן מתברך, אבל עיקר ברכת כהנים בשביל העם. ואם כן אפילו אם צועק איני רוצה במתן שכר, בכל זאת כופין בשביל טובת העם. ולא מיבעיא לספר חרדים (הובא בביאור הלכה ריש סימן קכח), דכשם שמצוה על הכהנים לברך כן מצוה על העם להתברך על ידי הכהנים, וודאי דלא שייך לפוטרו מפני שמתן שכרה בצידה, דהרי מכל מקום מונע את העם מהמצוה, אלא אפילו לשיטת ריטב"א (סוכה לא, א) דעל העם אין מצוה ואם אין רוצים להתברך אין חל העשה על הכהן, בכל זאת אם הישראל כן רוצה כופין את הכהן". ומבואר בדבריו כי יש דין כפיה על מצות עשה ש"מתן שכרה" למקיים שיש בקיומה הטבה גם לאחרים. כי כל הסיבה שלא כופים לקיים מצות עשה "שמתן שכרה בצדה", היא כאשר אין צורך להכריח את מקיים המצוה לקיים אותה כי בתורה נתפרש כבר שכר המצוה, וזהו ה"עונש" הגדול ביותר המוטל על מי שלא מקיימה, שלא יזכה לשכר זה. אבל כשיש בקיום המצוה טובה לאחרים, צריכים לכפותו לקיימה בגלל טובת העם.

על הסבר זה הקשה רבי פנחס עפשטיין, ראב"ד העדה החרדית בירושלים: "מה שהעיר דברכת כהנים שאני שכופין טובת העם, עדיין צריך לברר ולחלק, מאי שנא מכבוד אב ואם שגם כן כל עיקרו אינה אלא בשביל טובתם של אביו ואמו כמובן, ואדרבה איכא דעת הראשונים בחידושיהם ליבמות, דכל שאינה להנאתו של האב אינו מחוייב בכבודו. ואפילו הכי קיימא לן דאין בית דין כופין עליה בשביל טובת האב כמבואר בשו"ע יו"ד סימן ר"מ". כלומר, אם נאמר שכופים על מצות עשה ש"מתן שכרה בצדה" כשיש הטבה גם לאחרים, היה צריך דין כפיה על מצות כיבוד אב ואם, שיש בה "מתן שכרה" לבן, והטבה לאחרים - לאב ולאב, אולם בשו"ע נפסק בסעיף הראשון בהלכות כבוד אב ואם: "צריך לזהר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם, ומכל מקום אין בית דין כופים על מצות כבוד אב ואם, דהוי ליה מצות עשה שמתן שכרה בצדה שאין בית דין כופים עליה".

אולם יש לתמוה על דברי הרב עפשטיין ממה שכתב ספר החינוך בשורש מצות כיבוד אב ואם (מצוה לג) "שראו לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המדה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת הא-ל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו הא-ל יהיה כסוס בפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו במה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא".

נמצא איפוא, שמצות כיבוד אב ואם היא לטובת הבן לקבוע בו את יסודות האמונה המשותפים על מידת הכרת הטוב. ואם כן לא ניתן להשוות בין ברכת כהנים שהיא לטובת כלל ישראל ולא לטובת הכהנים, לבין מצות כיבוד אב ואם שהיא אך ורק לטובת הבן ולכן נחשבת כ"מצות עשה שמתן שכרה בצידה".

כופים על מצות עשה שמתן שכרה בצידה רק כאשר יש "שכר מיוחד" על קיום המצוה

ז. בספר טעם ברוך (סימן יג) ביאר את דברי הפרי מגדים שכופין כהן לקיים את מצות ברכת כהנים, למרות שלכאורה זו מצות עשה ש"מתן שכרה בצידה" שאין בית דין מוזהרים לכפות לקיימה, על פי הנפסק בשו"ע (או"ח סי' קכח סע' א) "אין נשיאת כפים פחות מעשרה, והכהנים מן המניין". וכתב הט"ז (שם) "לפי שהכהנים בכלל ברכה". וכתב הטעם ברוך: "ומסתימת הענין נראה שלא נחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא בכך, ולתרווייהו כהנים בכלל ברכה והווי מן המניין, אי מקרא דַּוְּאִי אַבְרָכָם אי מקרא דַּאֲבָרְכָה מְבָרְכִי. ואם כן שפיר יש לתרץ הקושיא על הפרי מגדים, דאימתי אמרינן דאין כופין על מצות עשה שמתן שכרה בצידה, היכא דאיכא שכר מיוחד לכהנים בעד ברכתם, אבל כאן לפי רבי ישמעאל מה שהברכה מתרכזת על הכהנים איננו שכר מיוחד לכהנים בעד ברכתם, אלא שנכללו תוך הברכה שמברכים הם את ישראל, ועל כן לא חשיב כמצות עשה שמתן שכרה בצידה". אמנם חילוק זה אינו מוסבר די הצורך, מדוע רק כאשר יש למצוה "שכר מיוחד" אין כופים לקיימה, אך כשאין "שכר מיוחד", שפיר כופים לקיימה, וצ"ע.

ומצאתי תבלין והסבר לדברים בספר ברכת הורי (סימן א סע' ז הערה כ) שביאר את דברי הפרי מגדים על פי מה שכתב רש"י [לעיל אות ה] מדוע בית דין לא כופים על קיום מצות עשה שמתן שכרה בצידה, כי מה שנתפרש בתורה שכר המצוה, זהו ה"עונש" הגדול ביותר המוטל על מי שלא מקיימה, שלא יזכה לשכר זה, ועל כן אין לבית דין צורך לכפות. וביאר הברכת הורי: "משמע דלהכי פירט הכתוב שכר המצוה, מה שאינו עושה בשאר המצוות, לגלויי שלא נכפה על מצוה זו ויהיה הפסד השכר במקום הכפיה". כלומר, כאשר השכר על קיום המצוה מפורש ו"מיוחד" זה משמש כביכול "תחליף" לכפיה.

ולפי זה ביאר הברכת הורי את דברי הפרי מגדים: "ונראה דמצות עשה דברכת כהנים לרבי עקיבא אינה מ"ע שמתן שכרה בצידה, דברור דאין לומר דקרא דַּאֲבָרְכָה מְבָרְכִי חשוב כגילויי שלא לכפות על מ"ע זו. ואפילו לרבי ישמעאל נראה דקרא דַּוְּאִי אַבְרָכָם שממנו דרשו דהכהנים מתברכים, לא דמי לשאר מ"ע שמתן שכרה בצידה, משום שלא נאמר כשכר על קיום המצוה, אלא למדנו בסוגיא בחולין שלא יאמרו הכהנים אנו מברכים לישראל ואין אנו בכלל הברכה ויתעצלו ח"ו במצוה, לזה הודיעם הכתוב דאף הם מתברכים עם השאר. ואם כן כאמור אין זה שכר מצוה, אלא הם בכלל הברכה שמברכים את ישראל, ולא שייך כלל לומר כאן שממה שפירט הכתוב השכר במצוה זו ואינו עושה כן בשאר המצוות, יש גילויי שלא לכפות על מצוה זו".

מאחר והכפיה על מצות עשה שמתן שכרה בצידה היא רק כאשר יש "שכר מיוחד" על קיום המצוה, כי רק אז ברור לכל, ש"הפסד השכר הוא במקום הכפיה". לפיכך בברכת כהנים, שהשכר אינו "מיוחד", אלא "מובלע" בכלל הברכה שמתברכים ישראל, ולא ניכר "הפסד השכר", אין זה תחליף לכפיה, וצריך לכפות את הכהן לקיים את המצוה.

• • •

כפיה על קיום מצוה המוטלת על "יחיד" ולא כשהקיום נעשה על ידי "רבים"

ח. ונראה לענ"ד לומר טעם חדש מדוע אין דין כפיה בברכת כהנים. מצאתי בדברי האור שמח (הלכות שופר פ"ב ה"א) הגדרה על מהותה של מצות ברכת כהנים, וזה לשונו: "**ברכת כהנים אינה חובת הגוף** כתפילין ועולת ראייה ותקיעת שופר, אלא כי איתא בבית הכנסת ואיכא ציבור וקוראים כהנים אז עובר, אבל אם אינו בבית הכנסת ואינו קורין כהנים אינה מצוה".

ומבואר בדבריו כי מצות ברכת כהנים היא **חובת הציבור**, בניגוד למצוות תפילין ושופר שהן חובת **היחיד**. ובפשטות המקור לכך הוא, שמצות ברכת כהנים נקבעה כחלק מתפילת שמונה עשרה, והיא מתקיימת רק במנין עשרה, כחזרת הש"ץ וקריאת התורה, כדברי המשנה במסכת מגילה (פ"ד מ"ג) "ואין עוברים לפני התיבה ואין נושאים את כפיהם ואין קוראים בתורה פחות מעשרה". הרי לנו שקיומה של מצות ברכת כהנים אינו חובת הכהן היחיד, אלא תלויה בציבור של מנין עשרה, אשר רק בהימצאותם ניתן לקיים את מצות ברכת כהנים.

ומעתה יתכן לומר כי דין כפיה על קיום המצוות נאמר רק על קיום מצוה שהיא "חובת הגוף" ומוטלת על **יחיד**, ולא במצוה "**ציבורית**" המתקיימת על ידי **רבים**. ולכן אומרים לכהן שיצא מבית הכנסת, כדי שלא היה חלק מהציבור, ולא יעבור על ביטול מצות עשה.

במצוות שהובטח מדין "ערבות" אין דין כפיה

ט. ונראה להביא ראיה לדברי, מחידושו של המהר"ם שיק (או"ח סימן שכב) שאין דין כפיה לקיים מצוות שחיובן רק מדין "ערבות", וכגון כאשר לראובן אין סוכה, והשאלה היא האם כופים את שמעון שכבר קיים בעצמו את מצות הסוכה לארח בסוכתו את ראובן, מחמת חיובו של שמעון מדין "ערבות" שראובן יקיים את המצוה לאכול בסוכה. וכתב מהר"ם שיק: "במצוה שאינה מונחת אקרקפתא דגברא, אלא שמצוה לסייע את חברו משום ערבות, דהוי גופא "למשמרת" ו"לסייע" לתורה לא מצינו שכופין". והיינו משום שמצות שופר היא **חובת הגוף** - **היחיד**, בניגוד לנשיאות כפים, שהיא מצוה **ציבורית**.

ואמנם בשו"ת מחזה אברהם (או"ח סימן קלט) האריך לחלוק על חידושו של המהר"ם שיק, וכתב: "ולדידי אין זה ברור, דלא מיבעיא לשיטת התוספות בכתובות (פו, א) דגם על מצוה דרבנן כופין עד שתצא נפשו, לא גרע הך מצוה לסייע לחברו שיעשה המצוה, ובפרט שלא למנעו מעשיית המצוה, ורוב הראשונים ס"ל כשיטת התוספות דגם על מצוה דרבנן כופין, ועיי' בשטמ"ק שם. אלא גם לשיטת רש"י דעל מצוה דרבנן אין כופין, נראה דלמנוע חברו מלקיים המצוה במקום שאין לו פסידא אסור מדאורייתא".

ולאור המבואר לעיל, שדין כפיה על קיום המצוות נאמר רק על קיום מצוה שהיא "חובת הגוף" ומוטלת על **יחיד**, ולא במצוה "**ציבורית**" שיש צורך **ברבים** כדי לקיימה, יתכן שזו גם כוונת המהר"ם שיק, שדין כפיה לקיים מצוות נאמר רק במצוות שחיובן רק "אקרקפתא דגברא", דהיינו מצוות שהן "חובת הגוף", ולא במצוות מדין "ערבות". כי מצות "ערבות" היא לא מצוה על כל יחיד ויחיד מישראל אלא על כל הציבור, וכשיש לראובן סוכה הוא לא מחוייב **אישיית** לעזור לשמעון, אלא החובה נובעת מצד כלל ישראל הערבים זה בזה. ומאחר ואין זו "**חובת הגוף**" אי אפשר לכפות על קיומה.

יסוד הדברים בא לידי ביטוי הלכה למעשה, בשאלה שנשאל רבי יוסף חיים זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (סימן תרטז) האם מדין "ערבות" יש חיוב לצאת מבית הכנסת וללכת לבית האבל כדי להשלים לו מנין שיוכל להתפלל שם. והשיב הגרי"ח בקצרה: "לאחר שאינו מחוייב אין כאן ערבות". ולאור המבואר הם הם הדברים, אי אפשר לחייב ולהכריח כדי לקיים מצוות מדין "ערבות", מכיון שדין כפיה במצוות נאמר רק על מצוות שהן "חובת הגוף", ולא במצוות שקיומן נובע מחובת הציבור.

ברם אם כנים הדברים, יקשה מדוע במצוות פדיון הבן, אם כפו הכהן לקבל את דמי הפדיון, התינוק נחשב כפדוי בעל כורחו של הכהן, כמובא בקצות החושן (סימן רמג ס"ק ד) ובשער המלך (הלכות אישות פ"ג ה"ה). וכידוע במצוות פדיון הבן כסף הפדיון שייך **לשבת הכהונה**, וכפי שביארנו בהרחבה **בספרנו רץ כצבי (ח"ב סימן טז)** שכסף הפדיון צריך רק **לעבור** דרכו של כהן, שהוא כמייצג את שבט הכהונה, אבל למעשה אין הוא נחשב "**מקבל**" אלא רק

"מעביר" את הכסף כמעשה קוף בעלמא. ואם כן מדוע אפשר לכפות את הכהן לקיים את מצות פדיון הבן, והרי נתבאר לעיל שאין כפיה על ברכת כהנים בגלל שזו מצוה "ציבורית" המתקיימת על ידי רבים. וצריך לומר שאמנם בפדיון הבן הממון שייך לכל השבט, אבל כל כהן יחיד הוא "נציג" של השבט, ואם כן על כהן יחיד זה המקבל את דמי הפדיון יש בעצם חיוב לקבל את דמי הפדיון כ"נציג" שבט הכהונה [והראיה, כי הכהן לוקח לכיסו את חמש הסלעים, משמע שאמנם הוא הוא זאת בשם הכהנים אבל עדיין זו מצוה פרטית]. מה שאין כן בברכת כהנים שמדאורייתא יש צורך בשני כהנים, כך שמלכתחילה החובה לברך לא מוטלת על כל יחיד ויחיד, ורק כאשר שני כהנים נוכחים יש חיוב לברך, ולכן אין בזה דין כפיה, וצ"ע.

סוף דבר: הפמ"ג כתב ש"כהן שלא רצה לעלות מכין אותו עד שתצא נפשו", ונתבאר לעיל דברי הפוסקים שדנו האם ברכת כהנים היא "מצות עשה שמתן שכרה בצדה", שאין כופים לקיימה. ומה שחידשנו שיתכן ובמצוה "ציבורית" המתקיימת על ידי רבים אין דין כפיה, ולכן לא כופים כהן לקיים את מצות ברכת כהנים שהיא מצוה "ציבורית" המתקיימת רק בציבור של עשרה. על פי דברי הפמ"ג, כתב הרב סלוש"ץ במאמרו בקובץ שמעתין (שנה ל"ה, ניסן תשנ"ח עמ' 67) כי "מצוה רמ"ם ומורים לכופ את תלמידי בית הספר הכהנים הנמנעים מלישא כפיהם, לפחות על ידי שיחות והסברה על גודל המצוה, ושלא יהיו ח"ו מאותם שאינם מתברכים". וכן נראה מדברי שו"ת חתן סופר (או"ח סימן נג) שעל סמך דברי הפמ"ג התיר לגבאי בית הכנסת "לקנוס" כהן שאינו עולה לדוכן ללא סיבה מוצדקת, שלא להעלותו ראשון לתורה בעליית "כהן" ולקרוא במקומו ל"ישראל". אולם בשו"ת שו"ת שבט הלוי (חלק ט סימן כז) כתב על דבריו: "אע"פ שהגאון חתן סופר עשה כן מקנסא, לא מן הדין, מקנסא לא ילפינן. אולי ראה בזה זלזול ביותר בחו"ל שנושאים רק ביו"ט, לא כן בארץ ישראל, אולי סוף סוף איזה טעם יש להם לכהנים שלא לישא כפיהם יום יום. ובוודאי אם מבטלים לגמרי בכל הזמנים ובשואט נפש הרי הם כמומרים לבטול מ"ע. אבל כנראה אינו כן. וגם מילתא דתמיהה בזמן הזה להעלות לתורה אפילו תלמיד חכם לפני כהן, כמבואר באו"ח (סי' קלה סע' ד). על כן טוב יותר לגעור בהם אם אפשר, וכמובן רשות לכל רב במקומו גם לקנוס לפי ראות עיניו להקדים כהן אמת לפני כהנים אלה, אבל לדחות אותם לגמרי צ"ע למעשה".